

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵՒ ՖԲԱՆՍԱ

Թէեւ քիչ մը ուշ, սակայն կ'արժէ որ Հայ մամուլին մէջ արձագանգէր Ֆրանսական Ճեմարանի կազմուող մեծանուն ԺՈՐժ ԿՈՅԻՈՅԻ բանաստեղծին՝ ամբողջապէս հայաշունչ, և ուրախ ենք որ «Բազմավէպ»-ին կը վերահի արձանագրել այդ բարձր գնահատական և պատմական էջը և պարծանս հայ անուան և իր քաղաքակրթութեան:

ԽՄԲ.

Ահա այն գեղեցիկ բանաստեղծիւնը — կը գրէ Figaro — զոր քանի մ'օր առաջ կատարեց մեր բարձրագոյն աշխատակիցը Պ. Ժորժ Կոյիոյ, անգամ Ֆրանսական Ճեմարանին, Սեւրի հայկական վարժարանի ամսվերջի հանդէսին առթիւ:

ՍԱՄՈՒՆԷԼ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ այս վարժա-
րանը, որ իր վերաբացման եռամեան կը
լրացնէ այսօր, իմ առջեւ կը ներկայա-
նայ որպէս մէկն այն վառարաններէն,
որոնց մէջ կը յաւերժանայ, կ'ամրապն-
դուի, կը հռչակուի ապրելու կամքն ազգի
մը՝ որ անմեռ է:

Անցեալ օր կը կարդայի այն հմտալից
տեղեկագիրը՝ զոր կը գրէր հրամանատար
Խանզատեան 1920ին՝ Հայաստանի աշ-
խարհագրական միութեան վրայ, ձեր հե-
ռաւոր Հայաստանին, անոր՝ որուն կպած
են ձեր սրտին բոլոր երակները, որովհե-
տեւ ան մարտիրոսներու ոսկրոտիւն սըր-
բարան մ'եղաւ: Հոն երկու թիւեր սոս-
կում պատճառեցին ինծի. 1914ի պա-
տերազմին սկիզբը Հայերուն թիւը չորս
ու կէս միլիոն էր. անոնցմէ աւելի քան
մէկ միլիոն իրենց արիւնը թափեցին, մաս
մը պատերազմներու մէջ՝ Դաշնակիցներու
կողքին, մեծագոյն մաս մը՝ այր, կին,
տղայ ահռելի սպանդանոցներուն մէջ՝
որոնք ժողովուրդ մը ջնջել կ'ուզէին. և
ձեր պատգամաւորները խաղաղութեան
ժողովին մէջ կրնային ըսել. «Հայոց ու-
նեցած կորուստները պատերազմով՝ հա-
մեմատօրէն աւելի ծանր են քան միւս
պատերազմող ազգերու ո՛ր և է մէկինը»:

Բայց հոս կը սաւառնի՝ նոյնինքն ձեր
ապրելու կամքէն ստեղծագործուած՝ ա-

պրելու ստուգութիւն մը որ կ'արհամարհէ
ամէն աւերակ, որ կ'արգասաւորէ թափ-
ուած արիւնը:

Նախ քան մեծ աղէտը որ ձեզ կոտո-
րեց, ասկէ տասնեակինգ տարի առաջ,
Ֆրանսական Ճեմարանին մէջ իմ նա-
խորդս Տընի Բոշէն՝ Պ. Զօպանեանի գըր-
քոյկին համար գրած նախաբանին մէջ
հայ ցեղին մէջ կը փառարանէր «մտացի
և անվեհեր ցեղ մը, որ դարաւոր հալա-
ծանքներու և անլուր թշուառութեանց մէջ
գիտցաւ պահպանել իր ազգային նկարա-
գիրը, իր կրօնը, իր աւանդութիւնները,
իր լեզուն. մէկ խօսքով՝ իր բարոյական
անկախութիւնը, որովհետեւ անասնական
ոյժը ոչ զայն խորտակած է և ոչ փո-
խած. ցեղ մը որ Ասիոյ դռներուն վրայ
գիտցաւ կանգնիլ որպէս յառաջապահ
քրիստոնէական քաղաքակրթութեան՝ ամ-
բողջ Միջին դարու շրջանին»:

Ձեր ուժերէն մէկն է — ատոր վերա-
հասու եղայ, անցեալ օր, թղթատելով
այդ հիւանալի Վարդէնիքը ուր Պ. Զօպա-
նեան հաւաքած է ձեր դարաւոր բանա-
ստեղծութեան ամենէն յուզիչ հետքերը —
ձեր մեծագոյն ուժն է գիտնալ միշտ կրել
և միշտ յուսալ: Ձեր Ձիւանի բանաստեղծն
ըսած է. «Արքայութիւնը անոնց համար՝
չէ՛ որ կու լան և բնաւ չեն պայքարիլ՝
իմ ժողովուրդս ապրիլ կը տենչայ, ազա-

տիլ կ'ուզէ, ան լի է յուսով. և ես Ձի-
ւան, ինչո՞ւ լամ »:

Ձեր մէջ ամենէն հոգեւորները, Առաքել
Սիւնեցիին օրինակի համար, Տաթևի վան-
քին մէջ խորհրդածելով, ԺԳ դարուն,
Երկնքի և Դժոխքի տեսիլներուն վրայ,
իրենց գերերկրային տեսիլներուն մէջ չեն
փնտրեր տեսակ մը ուրիշ վայր որ թոյլ
տար իրենց փախչիլ խորհրդական ճողո-
պրումով մը՝ իրենց ցեղին հալածանքնե-
րէն, իրենց հայկական հողին հոգերէն:
Եթէ Առաքել Սիւնեցիի դէպ ի երկինք
կը նայի՝ այն դիտումով է որ միտիւարէ
իր հայրենիքը որ այրեացաւ է եղած
լէնկիմուրի հրոսակներէն. եթէ երկինքը
կը դիտէ՝ յարութեան խոստումներ նշմա-
րելու համար է հոն:

Եւ երբ, դեռ դար մը չանցած, հայոց
900 թուին՝ որ 1453ին կը համապա-
տասխանէ, ուրիշ Առաքել մը, Բաղիշե-
ցին սքանչելի ողբ մը կը հիւսէ Կ. Պոլսի
վրայ, որ թուրքերէն գրաւուեցաւ, որպէս
թէ կանխագուշակէր, աւաղ, թէ — հին
ու նոր թուրքերու — ինչ պիտի ըլլար Կ.
Պոլսի իր Հայաստանին համար, կը տես-
նեմ սակայն որ կիսովին կը սփոփուի
երազելով թէ օր մը փրանկներու գունդերը,
անթիւ՝ ինչպէս ծովափի աւազը, պիտի
յարձկէին անհաւատներուն վրայ՝ ինչպէս
հուրը եղէգին, և թէ հայերը այն ատեն
պիտի լեցուէին ուրախութեամբ՝ ինչպէս
էին Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի օրերուն:

Եւ իմ ֆրանսական հայրենիքս կրնայ
իրոյստ ըլլալ երբ ձեր քերթողութիւնը կը
մարգարէանայ կամ կը հռչակէ պատմա-
կան պահանջները, նա սիրով կը հաճի
այդ հայրենավրէժ պահանջներուն զուգել
փրանկներու արարքները՝ զորս դուք կը
նմանցնէք Աստուծոյ գործերու:

Ձեր ուժին երկրորդ տարրն է համե-
նաշխութեան այդ զգացումը որ իրարու
հետ կը միացնէ Հայաստանի բոլոր զա-
ւակները, աշխարհիս ո՛ր անկիւնն ալ զի-
րենք քաջած տարած ըլլան իրենց վրանը
զարնելու ազգին յարատեւ աղէտները:

Ձեզմէ ամէն մէկը զիրար կը ճանչնայ,

ձեզմէ ամէն մէկը կը գտնուի այն գծե-
րուն մէջ զոր ձերիններէն մէկը, Մալաք-
քայի գաղթականութեան մէջ երբեք
վաճառական, իր տապանաբարին վրայ
գրել կու տար:

Ողջոյն քեզի որ կ'ընթերցուես
տապանագիրն իմ շիրմիս,
Պատմէ՛ ինծի լուրեր, խօսէ՛
ազատութեանը մասին
Մարդերուն իմ հայրենիքիս
որուն վրան այնքան լացի.
Ըսէ՛ ինծի արդեօք ելա՞ւ
անոնց մէջէն քաջալու
Պահապան մ'որ գիրենք ուղիղ
առաջնորդէ, պաշտպանէ:

Ձի ես իրաւ ըսպասեցի
բոլոր օրերն իմ կեանքիս
Որ գար բարի հովիւ մ'հսկել
հօտին վրայ ցիրուցան,
Ես Շամիրի կրտսեր զաւակ,
Ես ինքն Յակոբ հայորդի
Ազնուագարմ՝ ընտանիքէ
որուն անունն ունիմ ես:

Ի Պարսկաստան, քաղքի մը ծոցն
օտարական ես ծընայ
Ի Նոր Զուղա, ուր ծընողներս
կը ննջեն քունը յաւերժ.
Ճակատագիրը զիս մղեց
այս հեռաւոր Մալաքքան
Որ իր ծոցին մէջ պիտ' պահէ
իմ մահացու նշխարներս:

Այսպէս Շամիրի կրտսեր որդին կար-
ծես հեռաւոր Մալաքքայի մէջ իր դամ-
բանի խորէն կը հարցապնդէ անցորդները
իր հայրենիքի մարդոց ազատութեան մա-
սին և կը խնդրէ թէ արդեօք վերջապէս
եկած է քաջ հովիւը, բարի պահապանը
որ պիտի պաշտպանէ Հայաստանը, եւ
պիտի հաւաքէ ցիրուցան հօտը:

Դուք այս վարժարանին մէջ շուրջ
ութսուն հոգի էք, դուք եկած էք Եգիպ-

1. Թորգոմ, ուղղակի ֆրանսերէնէն, Ծ. Թ.

տոսէն կամ Եթովպիայէն, Պարսկաստանէն կամ Սիրիայէն, դուք եկած էք հայկական ուրիշ գաղթավայրերէ, և ձեր այդքան զանազան միջավայրերու մէջ ծնունդն իսկ ձեզի սուր զգացում մը կու տայ թէ մէկ է ձեր ծագումը, ձեզի սուր զգացում մը կու տայ ձեր ցեղային միութեան. և ինչպէս Շամիրի կրտսեր որդին իր անդրաշխարհեան գոյութենէն՝ ձեր երիտասարդութիւնը ունկնդիր է այն բոլոր առաջադրութիւններուն, այն բոլոր արձագանգներուն, այն բոլոր աղաղակներուն որոնք երկրիս երեսին վրայ Հայաստանի մասին կը խօսին, և անոնք Հայաստանի վրայ խօսելով՝ կը վկայեն թէ կ'ապրի նա:

Թոյլ կու տամ ինծի որ հաւաքելով բոլոր պատմական յիշատակները զորս ձեր այս տան մէջ ներկայութիւնը իմ աչքերուս առջեւ կ'ոգեկոչէ՝ բոլոր այդ յիշատակներէն իսկ հետեւցնեմ իմ երկրիս մէկ նմանութիւնը, և միանգամայն մէկ ապացոյցն այն սիրոյն զոր ձեզի նուիրած է:

Կը նշմարեմ Հալէպի մէջ, 1695 թ. գարնան, երկար ատեն զուլիս զլիս՝ Քրանսացի Յիսուսեան հայր մը Հ. Անտոն Պովիէ անուն և պատանի արեղայ մը որ Մխիթարիչ անունը կը կրէ (Մխիթար). և Մխիթար, երբ հրաժեշտ կու տայ, այդ Յիսուսեանէն նամակներ կ'առնէ՝ Արեւմուտքի համար, այն զիտումով որ վերստին ամրապնդէ կապերը՝ իր ազգին քրիստոնէութեան և Լատին Արեւմուտքի հոգեկանութեան միջեւ: Կը նշմարեմ Կ. Պոլսի մէջ, 1700ին, նոյն այդ Մխիթարը, որ թրքական հալածանքներուն դէմ կ'ոգորի իր քարոզութեանց հետեւանքով, ինչպէս այն կասկածներուն զորս կը ներշնչէր իր փոքրիկ միութիւնը հայ հոգեւորականներու, այն ատեն Քրանսական զեպանատան յարկին ներքեւ է, Քրանսացի վեղարաւորներու յարկին տակ է որ Մխիթար կ'ապաւինի, և Քրանսական հովանաւորութեան այդ ապաստանին մէջ է որ կը ճողոպրի նա չարագէտ հար-

ուածներէն՝ որոնք չքայնել կրնային իր հիմնադրի ճակատագիրը:

Գիտէք թէ իր Մխիթարեաններու վանատունը Մորէայի մէջ էր որ արմատ ձգեց, և յետոյ թրքական արշաւանքէն ծագած փոթորիկն առջեւ, հարկ եղաւ որ հեռանայ, թափառի ծովերու վրայ, ինչպէս երբեմն բարեպաշտօնն Ենէաս, և դուք գիտէք թէ ինչպէս Մխիթարի և իր միաբաններուն առջեւ բացուեցաւ Ս. Ղազարու կղզին, ինչպէս ան սեփական տունն եղաւ և է միշտ, և թէ ինչպէս դուք հոս փոքրիկ պարս մըն էք որուն վրայ կը հսկէ հեռուէն Ս. Ղազարու կղզեակին փոքրիկ պետութիւնը որուն վրան կը հսկէ նաեւ Պրանսա:

Եւ ձեր անցեալի ամբողջ պատմութիւնը կը խառնուի Անտոն Պովիէի արարքին մէջ, այդ Քրանսացի Յիսուսեանին որ կը խրախուսէ զՄխիթար Արեւմուտքի մէջ փնտռելու հոգեւոր «տուն» մը իր սիրական Հայաստանին համար, և արարքին մէջ պաշտօնական Պրանսայի՝ որ նուիրագործեց երեք տարի առաջ հաստատութիւնը այս դպրոցին՝ հոգեւոր Օրբան քսաներորդ դարու հայ սերունդներուն:

Որքան կը մաղթեմ որ այս երկրորդական կրթութեան գործը բողոքով, հետզհետէ բարձրագոյն մշակոյթի կրթարան մը դառնալու, ուր գիտնական Հայաստանի և գիտնական Պրանսայի գործակցութեամբ պատրաստուին երկեր ձեր անցեալի մասին, ձեր մատենագրութեան, երկեր ձեր փառքերու մասին, երկեր ձեր թշուառութեանց՝ որոնք անգամ փառքեր են:

Արիւնալի և դժնդակ դրուագները որ դարերու ամբողջ ընթացքին ձեր դիւցազնական պատմութիւնը կ'անդամատեն, այնպիսի ցնցումներ առաջ բերին մարդկային գիտակցութեան մէջ, որ անթիւ եղան բողոքի հրապարակախօսութիւնները, իրաւախնդիր հակաճառութիւններու տեսարաններ, որոնք տենչացին որ ձեր վրէժը լուծէք. մենք հոս, մեր մէջ, ի պատիւ ձեզի, ամբողջ մարտական գրականութիւն մ'ունեցանք, և վաղը, եթէ հարկ ըլլայ,

ուրիշ գրիչներ ալ պիտի պայքարին ձեզի համար:

Բայց կ'ուզեմ որ հետզհետէ գործնականապէս հայկական գիտութիւնն և Քրանսական գիտութիւնը իրարու փոխանցեն իրենց պաշարները, և զուգեմ իրենց եռանդը՝ կոթողներ կերտելու համար Հայաստանի ամբողջ անցեալին:

Ըստ իմ գիտցածիս Մխիթարի ոչ մէկ կենսագրութիւն կայ Քրանսերէն. և ձեր մեծամեծ դէմքերէն շատեր իրմէ Լաւագոյն ոճով չէ որ վարձատրուած են:

Ձեր վարժարանը՝ սերած հետազոտութեանց յոյժ գործունեայ և յաւէտ կենսունակ այն կեդրոնէն զոր հիմնած է Մխիթար՝ ինչո՞ւ պիտի չդառնայ հետզհետէ պատմական և գիտական շարժման մը մեկնակէտը:

Ըրածս թելադրութիւն մ'է պարզապէս.

Թրգւ. «Figaro» է. 7 Յուլիս 1932

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ՀԱՅԱԳԷՏ ԲԱՐՁՐԱՍՏԻՃԱՆ ԵՎ ԵՂԵՑԱԿԱՆ ՍԸ

Հաճոյքով կը ներկայացնեմ «Բազմա-վէպ» ընթերցողներուն այս բարձրաստիճան եկեղեցականը՝ որ հայասէր մըն է ու հայագէտ միանգամայն:

Նախնական կրթութիւնն առած է Մխիթարի մէջ. ցոյց տալով անմիջապէս հուզական այնպիսի երաշխիքներ՝ որոնցմով կը խոստանար ըլլալ մեծ Ասսիւզացիին արժանի մէկ զաւակը:

Եւրոպայի մէջ և այլուր ծանօթ են արդէն իր առաքելական գործերը, որոնց արձագանգը տուին իտալական թերթեր: Իր բազմադէպ կեանքը մեզի Հայերուս համար ալ ունեցեր է երախտիքի շրջան մը: Հրաժարելով համբաւի և հանգստաւէտութեան վայելքներէ, 1895 թուականին կամ անկէ առաջ, կ'ուղեւորի դէպ ի Միջագետք ու Հայաստան, նշանաբան

ես զայն ձեր կամքերուն կ'աւանդեմ, զայն ձեր սրտերուն կու տամ վաղուան և յաջորդ օրերուն համար:

Այս ժամէն իսկ իմ շնորհակալիքս կը մատուցանեմ Մխիթարեան կրօնաւորներուն, որոնք Ս. Ղազարու մենաստանէն այս վարժարանն արձակուած են Պրանսական մեր երկնքին տակ ճառագայթելու համար ճրագներն հաւատքի, Լապտերները գիտութեան, յոյսի բոլոր բոցերը որ հոն հեռուն, Վենետիկոյ լճակին մէջ կը շողշուղան երկուհարկաւորապէս հինգ տարիներէ ի վեր, ես շնորհակալ եմ նաեւ այս վարժարանի աշակերտներուն՝ որ պատրաստուին ամբողջ աշխարհի մէջ տանելու, բոլոր այն հայկական գաղութներուն մէջ ուր պիտի հանգչի իրենց կեանքն արմատախիլ, բայց ոչ երբեք դուրս վտարուած՝ սէրը մեր լեզուին և յիշատակը Պրանսայի:

ԳԵՈՐԳ ԿՈՅՆՈՅ